

Rasim Nəbioğlu (Rasim Nəbi oğlu Qurbanov) ədəbi-elmi fəaliyyətə tənqidlə başlayıb. O, 1978-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və "Azərbaycan" jurnalının nəzdində yaradılmış "Gənc tənqidçilər" studiyasına göndərdiyi üç məqalə ilə müsabiqədən keçmişdir. Sonralar studiyanın üzvü kimi imzası mətbuatda görünəndə, daha çox 80-ci illərdə bir tənqidçi, ədəbiyyatşünas, publisist, esseist və mürtəcim kimi tanınıb. Məlumdur ki, bu dövr—60-70-ci illərin davamı kimi, həm ədəbi-bədii yaradıcılıqda, həm də tənqid və ədəbiyyatşünaslığımızda sözün həqiqi mənasında yeni mərhələ oldu. Bu illərdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, nəzəri-estetik fikri klassik və müasir ədəbi irs konsepsiyasını formalaşdırdı, orta və gənc nəslin nümayəndələri tərəfindən yeni monoqrafiya, məqalələr yazıldı, klassik və müasir ədəbiyyatımız yenilənmiş ən müasir ədəbi meyarlarla öyrənilirdi. Tənqid də öz növbəsində ədəbi-nəzəri dəyərlərini müəyyənləşdirdi. Bütvükdə ədəbi proses yeniləndi, dinamik inkişaf yoluna düşdü.

Şübhəsiz ki, bu prosesdə R.Nəbioğlu da iştirak edirdi. 1998-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə də bir tənqidçi kimi qəbul edilib. Deyə bilirik ki, akademiklər: Məmməd Arifin humanitar idrak universallığı, Məmməd Cəfər, Aslan Aslanov, Fuad Qasımzadə, müxbir üzvlər: Cəfər Cəfərov, Ziyəddin Göyüşov, Yaşar Qarayev, eləcə də Mehdi Məmmədov, Asif Əfəndiyev, Osman Əfəndiyev və başqalarının estetik fikrinə, nəzəri-tənqid və elmi irsində mühüm yer tutan fəlsəfi-etik və sosial-kulturoloji mündəricə həmin şəxsiyyətlərin yaradıcılığından öyrənməklə onların məktəbini keçmiş Rasim üçün bir yazı nümunəsi, etalonu, bir təhlil və tədqiq meyarı oldu və onun elmi-ədəbi fəaliyyətində müəyyən mənada aparıcı mövqe qazandı. 1982-ci ildə hələ Siyəzəndə təhsil, maarif sahəsində işləyərkən AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutunda aspiranturaya ədəbiyyat nəzəriyyəsi ixtisası üzrə imtahan verib daxil olmuşdur. Burada özünün təşəbbüsü və institutun direktoru, müxbir üzv Əziz Mirəhmədovun tövsiyəsi ilə seçdiyi, habelə akademik Məmməd Cəfərin elmi rəhbərliyi ilə yerinə yetirdiyi dissertasiya, elmi tədqiqat mövzusu — fəlsəfi-etik və sosial-psixoloji səciyyəli "Hüseyn Cavidin estetik ideali" (1991) ədəbi tənqidlə bilavasitə bağlı olmadığına görə sonrakı illərdə o, əsasən nəzəriyyəçi-ədəbiyyatşünas və estetik kimi tanındı. Bununla belə, tənqidçilik sərəştəsi onun ədəbiyyatşünaslıq yaradıcılığına da təsirsiz ötüşmədi. R.Nəbioğlu N.Gəncəvidən, M.Füzulidən, H.Caviddən də bəhs edəndə, eyni zamanda C.Cabbarlı, M.Müşfiq, S.Əhmədli, C.Novruz, F.Sadiq, M.Yaqub yaradıcılığından və tərcümə sənətindən yazanda da tənqidçi mövqeyində dayanır, ədəbi irsin müasirlik əhəmiyyətinə daha çox diqqət yetirir, müasirlik və tarixilik prinsipindən çıxış edir, yeni ədəbiyyatşünaslıq meyarlarını əsaslanır.

Hələ Xarici Dillər İnstitutunun tələbəsi ikən yazdığı "Mahiyyət, təzahür" adlı ilk mətbu publisistik məqaləsindən (1972) hiss olunurdu ki, o, ədəbiyyatın, mədəniyyətin və incəsənətin, hər şeydən əvvəl işə, həyatın, ictimai mühitin, cəmiyyətin fəlsəfəsinə və psixologiyasına daha çox meyillidir və düşüncələrində sosioloji-etik dəyərləndir-

mələrə üstünlük verir. İlk gənclik illərindən məqalə və resenziyalarının özünü göstərən bu istiqamət zaman keçdikcə əsərlərinin mayasına hopdu, elmi üslubunu formalaşdırdı. Məqələlərdən ibarət "Mədəniyyət. İncəsənət. Ədəbiyyat" (I) kitabı tənqidçi və alimin illərlə təşəkkül tapmış universallığını bir daha təsdiq etdi.

Özünün araşdırma və tədqiqatlarında fəlsəfə, estetika, mədəniyyətşünaslıq, ədəbiyyatşünaslıq, sosiologiya, dinşünaslıq, psixologiya elmlərinin son nailiyyətlərindən faydalanan Nəbioğlunun Azərbaycanda və xarici mətbuatda indiyə qədər yüzlərlə ədəbi-tənqidi, elmi və publisistik məqalələri, həmçinin bədii yazıları dərc olunub. Beynəlxalq və respublika miqyaslı konfranslarda maraqlı məruzələrlə çıxış edib. Orta əsrlər mədəniyyətinin fəlsəfəsi, milli incəsənətin növ təsnifatı, milli musiqimiz və muğam, klassik Azərbaycan şeirinin poetik sistemi, İslam və Şərq ədəbiyyatı, Azərbaycan romantizminin bədii-estetik xüsusiyyətləri, bədii yaradıcılıq və estetik ideal kimi vacib kulturoloji və ədəbiyyatşünaslıq problemləri kitaba daxil edilmiş məqalələrdə ədəbi-tarixi və nəzəri aspektdə tədqiqata getirilib.

Elə bir neçə məqaləsinin adını oxuyanda alimin elmi maraq dairəsinin sərhədləri aydın olur: "Klassika və müasirliyin ədəbi-elmi qovşağında" (akad. M.A.Dadaşzadə), "Azadə xanım Rüstəmovanın tədqiqatlarında fəlsəfi-dini və psixoloji təhlil", "Mehmet Akif Ərsoy və Hüseyn Cavid sənəti—türk-islam aləminin və dünya mədəniyyətinin iki böyük hadisəsi", "Orta əsrlərdə mədəniyyət fəlsəfəsinin əsas xüsusiyyətləri", "Milli folklorumuzun epik janrında psixologizm", "Hüseyn Cavid yaradıcılığında psixologizm", "Şəhriyarın estetik ideali" və s. əsərləri onu deməyə əsas verir ki, Rasim ədəbiyyatın, bədii yaradıcılığın, mədəniyyətin fəlsəfəsinə ciddi maraq və diqqət göstərir, klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqində bir neçə elmin nailiyyətindən və vəhdətindən çıxış edir.

Klassik romantik ədəbiyyatın əsas mövzusu olan kamil insan problemi ədəbiyyatımızın sonrakı mərhələlərində də sənətkarlarımızı ciddi düşündürüb. Xüsusən romantizmin bədii-fəlsəfi sistemində və H.Cavidin əsərlərində bu problem R.Nəbioğlu tərəfindən nəfs (iblislik) anlayışı ilə sırf bağlı olan bir mövzu kimi əhəmiyyətinə görə müstəsna yer tutmuşdur. "Hüseyn Cavid yaradıcılığında psixologizm" adlı məqaləsində müəllif əsas diqqəti obrazların daxili dünyasına, ictimai mahiyyətinə, onların sosial-etik problemlərinə yönəldir, bədii yaradıcılıqda nəfs və kamil insan mövzusunun mahiyyətini müəyyənləşdirir, dahi şair və dramaturqda bu anlayışların tarixən Şərq ədəbi-mədəni ənənələrindən irəli gəldiyini bildirir. O, fəlsəfə, ilahiyyat, ədəbiyyat tarixində nəfs anlayışın münasibət və insana verilən yüksək qiymət üzərində dayanır, H.Cavid yaradıcılığında həmin məsələyə yenidən müraciəti ədəbiyyatın əzəli və əbədi vəzifələri ilə əlaqələndirir.

R.Nəbioğlu eyni həvəs, maraq və məsuliyyətlə Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığından ("Şərqin ilk operası "Leyli və Məcnun"), xalq şairi S.Vurğundan, xalq yazıçıları İ.Əfəndiyev və İ.Şıxlıdan, fantast yazıçı N.Abdullayevin kitabından,

siyəzənli müəllim-şair İ.Xətəidən, Şekspirin "Hamlet" faciəsindən, ədəbi gəncliyin ilk qələm məhsullarından, habelə bəstəkar, Xalq artisti T.Bakıxanovdan, musiqişünas F.Xalıqzadədən, Borçalı aşiq mühitindən və s. bəhs edir, həmçinin akad. F.Qasımzadə, prof. S.Əlizadə barədə vida sözü—nekroloqlar yazır.

Həmişə bir qayda olaraq fəlsəfi ümumiləşdirmələrə üstünlük verən R.Nəbioğlu "Mənəli və dəyərlil 65 il" məqaləsində yazıçı Ə.Hacızadənin yaradıcılığını tədqiqat predmeti kimi götürüb, onun "Təyyarə kölgəsi", "İtkin gəlin", "Əfsanəsiz illər", "Ayrılığın sonu yoxmuş", "Dünyanı tanı" əsərlərini təhlil edir, yaradıcılığındakı bədii-fəlsəfi istiqamətə, xüsusən görkəmli nasirin ölüm anlayışı haqqında fikirlərinə toxunur.

Azərbaycan mədəniyyətinin tipologiyası, cəmiyyətin inkişafındakı rolu, onun mənəvi formaları R.Nəbioğlunun tədqiqat sferasına daxildir. "Mədəniyyət və incəsənət: fəlsəfi-kulturoloji təhlil" və "Obşestvo, kultura i iskusstvo: filosofsko-kulturolojiçeskie aspekti" sərlövhəli məqalələr milli mədəniyyətşünaslığın və sənətşünaslığın aktual problemləri ilə bağlıdır. Alimin elmi maraq dairəsinin əsasında dayanan fəlsəfi ümumiləşdirmələr, mədəni-kulturoloji kontekst haqqında bəhs olunan məqalələr üçün də səciyyəvidir. Müsəlman-Şərq mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan Azərbaycan milli mədəniyyətinin genetik əsaslarına və tarixi köklərinə münasibət bildiren Rasim İslama, Quran ehkamlarına, təsəvvüfə müraciət edir, klassik alman fəlsəfəsinin nümayəndələri Kant, Fixte, Şelling, Hegel kimi filosofların və F.Şiller kimi sənətkarların mədəniyyət anlayışına yanaşmalarına önəm verib, nihilizm və pessimizmə fəlsəfəsinin tərəfdarlarının fikir və mülahizələrinə qarşı çıxaraq belə nəticəyə gəlir ki, hər bir ictimai-iqtisadi formasiyanın konkret hüquqi-siyasi vəziyyətinə uyğun mədəniyyət formalaşır. Müəllifin fikrincə, belə bir tərifi və arayı, daha doğrudur: mədəniyyət-kollektiv və tarixi təcrübəni möhkəmləndirən, özündə onun toplanması (akkumilyasiyası), qorunub saxlanması və ötürülməsini birləşdirən formaların kompleksidir. Müasir dövrün nüfuzlu kulturoloji və estetik fikrindən çıxış edən R.Nəbioğlu məqalədə Azərbaycan mənəvi mədəniyyətinin və incəsənətin millilik, bəşərilik, vətənpərvərlik, insanseverlik xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmağa çalışır, milli mədəniyyətlərin bir-birinə yaxınlaşmasını mütərəqqi, obyektiv proses kimi səciyyələndirir və bu halı inteqrasiya prosesinin tərkib hissəsi hesab edir.

Rasim hər bir sənətkara fərdi qaydada yaşamağı bacarır. Həm də elə sənətkarların həyat və yaradıcılığına müraciət edir ki, onlar ədəbiyyat tariximizdə müstəsna mövqedədir, bədii yaradıcılıqda yeni ciğir açıblar. Belə cür şairlərdən biri də Mikayıl Müşfiqdir.

Təəssüf ki, bu nadir istedad sahibinin haqqında çoxlu monoqrafiya, dissertasiya və məqalələr yazılmasına baxmayaraq, yaradıcılığı indiyə kimi kifayət qədər dərinlən tədqiq olunmayıb, öz obyektiv elmi dəyər-qiymətini almayıb. Klassik Şərq, Azərbaycan və türk şeirinin tarixini və ideya-bədii incəliklərini dərinlən öyrənən şair həm əruda, həm də hecəda gözəl, oxunaqlı, sənətkarlıq baxımından yüksək

səviyyədə olan əsərlər yazıb, "Oxu, tar", "Yenə o bağ olaydı" kimi sənət nümunələri yaradıb. R.Nəbioğlu məqalələrində Müşfiq dünyasına girə bilib, onun yaradıcılığındakı lirik-emosional cəhətləri vurğulayıb, şairin poetik dünyasını Xəyyam, Nəvai, Füzuli, Vəqif kimi nəhəng ədəbi simaların sənət aləmi ilə bir cərgəyə çıxarıb.

"Sirdən kəşfə doğru" və "...Gülən şairəm" məqalələrində Rüşfət Zəbioğlunun sənət aləminə diqqət yetirilir. Şairin gözəllik dünyasına səyahət edilir, "Sırrım, möcüzəm mənim", "Kainatla üz-üzə" və "Ayselim" kitablarına üz tutulur, əsərlərindəki vətən, təbiət, torpaq və s. obrazlar barədə maraqlı fikirlər səsləndirilir, gözəllik anlayışının poeziyadakı, o cümlədən R.Zəbioğlu yaradıcılığındakı dərkə göz önünə gətirilir.

R.Nəbioğlu vaxtilə öz yaşdları olan ədəbi gənclik, tədqiqatçı, şair və yazıçılar haqqında, yaradıcılıq sahəsində ilk uğurlu qədəmlər atan müəlliflər barədə geniş ürəklə təhlil və araşdırmalar aparmışdır.

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edim ki, Rasim sözün geniş mənasında ədəbiyyatçıdır, qələm sahibidir. O, bədii yaradıcılıqla da məşğul olur, şeir, hekayə, oçerk və esse yazır. Vaxtilə prof. Məhərrəm Qasımlının tövsiyəsi ilə topladığı, elə Məhərrəm müəllimin özünün ön sözü ilə iki dəfə (2011; 2013) nəşr edilmiş "Dərəzarat" (Nəzm. Nəsr. Tərcümə) kitabındakı əsərləri buna sübutdur. R.Nəbioğlu peşəkar tərcüməçi kimi, xüsusən ingilis dilinə, eləcə də ana dilimizə, bədii və elmi ədəbiyyatdan etdiyi tərcümələri ilə oxuculara yaxşı tanışdır.

R.Nəbioğlu zəhmətkeş, istedadlı tənqidçi, ədəbiyyatşünasdır, mədəniyyətşünas, psixoloq, sosioloq, dinşünas, əxlaqşünas və estetikdir. Alimin gözəllik, fəcilik, üvlilik, qəhrəmanlıq və s. bu kimi fəlsəfi anlayışları bədii yaradıcılığa uğurla tətbiq etməsi onun elmi təfəkkürünün, təhlil mədəniyyətinin və tədqiqatçılıq vərdislərinin mükəmməlliyindən xəbər verir. Ümumiyyətlə, R.Nəbioğlunun bədii yaradıcılığa, mədəniyyətə, ayrı-ayrı elm və sənət hadisələrinə, şəxsiyyətlərə fəlsəfi münasibəti qabarıq görünür. Rasim bizim elmi fikirdə ideal, xüsusən estetik ideal və ya çox vaxt onun özünün başqa bir ifadəsi ilə desək,—“bədii amal” haqqında ən çox yazan müəlliflərdəndir, bəlkə də mən deyərdim ki, idealşünasdır. Hesab edirəm ki, ədəbi və elmi ictimaiyyətə təqdim olunan bu kitab uğur qazanacaq və oxucuların rəfində, masasında öz layiqli yerini tapacaqdır.

Məhəmmədəli MUSTAFAYEV,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor.